

XIX. YÜZYIL ORTALARINDA TİRE KAZASI ÇİFTLİKLERİNİN SOSYAL VE EKONOMİK DURUMU

Ertan GÖKMEN¹

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde çiftlik en küçük tarımsal üniteyi ifade etmekte idi. Ancak tımar sisteminin bozulması ve büyük ayanların ortaya çıkması ile Balkanlar'da ve Anadolu'da plantasyon tipi daha büyük çiftlikler ortaya çıktı. Bu çiftlikler yoğun olarak ortaklık yöntemi ile işletiliyordu. Bu çiftliklerden bazıları belli bir süre sonra çiftlik köyler olarak halini aldılar. Tire kazasında da belirttiğimiz şekilde oluştuğunu düşündüğümüz çiftlikler meydana gelmiştir. Elimizde bu çiftliklerden on ikisinin temettuat defteri bulunmaktadır. Biri hariç çiftliklerin kime ait olduğu belli değildir. En büyüğü kırk ve en küçüğü yedi hane olan bu çiftliklerin XIX. Yüzyıl ortalarındaki durumu temettuat defterlerinin verdiği bilgiler doğrultusunda ele alınmıştır. Öncelikle çiftliklerde oturan kişilerin sektörel dağılımı, daha sonra çiftliklerdeki tarım ve hayvancılık, şahısların ödediği vergiler, kullanılan isim, lakap ve unvanlar ayrı başlıklar altında ele alınmış ve elde edilen veriler anlaşılmayı kolaylaştırmak için tablo halinde verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tire, Çiftlik, Temettuat, Osmanlı, İzmir.

THE SOCIAL AND ECONOMIC SITUATION OF FARMS OF TIRE TOWN IN THE MIDDLE OF XIXth CENTURY

ABSTRACT

Farm was the smallest agricultural unit in the first period of the Ottoman Empire. However, with the deterioration of the feudal tenure system and the emergence of big landowners (ayans) plantation type of large farms appeared in Anatolia and the Balkans. These farms essentially operated in partnership method. These farms took the form of farm villages after a while. Temettuat books give us information about twelve of such farms in Tire. It is not clear who owns these farms except one. The situations of these farms (the largest inhabited by forty households and the smallest by seven households) in the mid-19th century were handled in accordance with the information provided by temettuat books. First, the sectoral distribution of the occupants on the farms, then agriculture and livestock on farms, taxes paid by individuals and used names, nicknames or titles have been dealt with under different headings. To make it more perceptible, the data obtained from temettuat registers have been given as tables.

Keywords: Thyria, Farm, Dividend, Ottoman, Smyrna.

¹Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ertan.gokmen@cbu.edu.tr.

Giriş

Çok genel bir tanımla çiftlik, bir çift öküzle sürülebilecek 60 ile 150 dönüm arasında büyüklüğe sahip toprak parçasını ifade etmekte idi. Bu haliyle çiftlik tımar, vakıf ve mülk topraklarda zirâat yapılan toprakların temel ünitesi durumundaydı.² Osmanlılarda çeşitli adlarla anılan farklı statülere sahip çiftlikler bulunmaktaydı. Bu çiftliklerden “reaya çiftlikleri” tımar sistemi dâhilinde köylü ailesine ekip biçmesi için verilmekte, ekmediği zaman çift bozan resmi alınmaktaydı. Çiftçi ailesi şayet toprağı boş tutmaya devam ederse toprak elinden alınır. Tımarlı sipahiye tahsis edilmiş arazilere ise “hâssa çiftlikleri” deniyordu. Tımarlı sipahi kendisine tahsis edilen ve “kılıç yeri” denen bu toprağı kiraya vererek işletir ve gelirini kendisi alırdı. Askeri vazifeye bağılı olarak verilen çiftlikler ise yaya müselleme ve yörüklerin ellerinde bulunan çiftlikler ile voynuk baştınalarından oluşuyor; reaya çiftlikleri ile sipahi tımarındaki hâssa çiftliklerden tamamen ayrı usul ve kanunlara göre işletiliyordu. Büyük zirai mülk ve işletme çiftlikleri ise merkezi otoritenin zayıflaması ile ortaya çıkmış olup özellikle Bosna-Hersek, Vidin, Teselya ve Makedonya gibi bazı Rumeli toprakları zamanla çiftlik haline sokulmuştur.³

Osmanlı imparatorluğu’nda plantasyon benzeri çiftlikler yani tek kişinin sahip olduğu ve yönettiği çiftlikler çift hane sistemi dışında kalan mevat arazide ortaya çıkmıştır. Mevat topraklar şenlendirme ve ihya amacıyla şahıslara temlik ediliyor, kendilerine mülk sahipliğini ve toprağın sınırlarını gösteren temliknameler veriliyordu. Tipik büyük çiftliklerin kökenini ıslah edilmiş bu mevat araziler oluştuyordu.⁴ XVI. Yüzyıl sonlarında ve XVII. Yüzyıl başlarında hüküm süren Celâlî İsyancıları sebebiyle köylünün terk ettiği topraklar taşradaki nüfuzlu seyfiye mensubu kişilerin eline geçmiş, bu kişiler kölelerini ve kiraladıkları adamları bu topraklara yerleştirerek buraları kendi mülkleri haline getirmişlerdir. Bunun yanında tımar sisteminin bozulması ve mukataa haline gelmesi de miri arazinin çiftlik haline dönüşme sürecini hızlandırmıştır. Özellikle mîrî arazinin şahıslara önce ömür boyu, daha sonra miras bırakma hakkıyla birlikte mâlikâne şeklinde mukataa edilmesi çiftliklerin kurulması sürecini hızlandırmıştır. Böylece mukataa sahipleri özel mülk sahibi, köylüler ise kiracı durumuna düşmüşlerdir.⁵ Ayanlar döneminde çift hane sistemine bağılı mîrî arazinin büyük kısmı

² İnalçık, s. 313..

³ Pakalın, s. 364-367. Dirlik sahiplerinin kurdukları çiftlikler için bkz. Pulaha, s. 2549-2558

⁴ İnalçık, “Çiftliklerin Doğuşu: Devlet...”, s. 17-19.

⁵ İnalçık, “Çiftliklerin Doğuşu: Devlet...”, s. 21-22

muakataa olarak ayanların eline geçmiştir. XVIII. Yüzyılın son otuz yılında Serez'de üç yüz kadar köy birkaç ayanın eline geçmiş durumdaydı. Balkanlar'da Teselya, Epir, Trakya, Meriç vadisi, Bulgaristan ve Kosova, Arnavutluk'taki kıyı ovaları ve Bosna'nın bazı kısımları çiftlik köylerin yaygın olduğu bölgeler haline gelmiştir.⁶

Balkanlar'da ve Anadolu'da oluşan çiftliklerin XVII. ve XVIII. yüzyıllarda hala küçük ölçekli olduğu düşünülmektedir. Makedonya'daki çiftliklerin genel olarak 25 ile 50 hektar arasında, Bulgar çiftliklerinin 30 ile 500 hektar arasında, Teke mütesellimi Hacı Mehmed Ağa'nın çiftliklerinin 700 ile 13.000 dönüm arasında, yine Makedonya'da Polog'daki çiftliklerin ortalama 14 hektar,⁷ Karaosmanoğlu ailesine mensup kişilerin çiftliklerinin 500-2.000 dönüm arasında büyüklüğe sahip olduğu görülmektedir.⁸ Karaosmanoğulları, çiftliklerini eski bir köyde çiftlik kurmak, başka bir aileye ait çiftliği satın almak, kuru ve meralarda ve vakıf topraklarda çiftlik kurmak suretiyle oluşturmuşlar ve genişletmişlerdir.⁹

Çiftliklerde köle emeği, yıllık veya mevsimlik ücretli emek şeklinde kullanıldığı gibi çiftlik arazileri ortağa verilmek suretiyle işletilebiliyordu.¹⁰ 1830'lardan sonra büyük çiftliklerden bir kısmının müsadere edilmesinden sonra, ortakçılık bir üretim biçimi halini almıştır. Kiracılık anlaşmaları toprakağası ve kiracının güçlerine, toprağın niteliğine, geleneğe bağlı olarak bölgeden bölgeye farklılık gösterebiliyordu. Ancak çoğu durumda devlete vergi ödenip, tohum, alet ve hayvanlar için bir pay ayrıldıktan sonra geri kalan ürün eşit olarak paylaşılıyordu. Kiracılık süresi iki tarafın göreceli güçlerine göre değişiyordu.¹¹ Karaosmanoğulları çiftliklerinin işletilmesinde kiracılık ve ortakçılık usulleri kullanılmış, Mora yarımadasından göç eden Rumların, konar-göçerlerin ve hizmetkârların emek gücünden istifade edilmiştir.¹² Karaosmanzade Hüseyin Ağa'nın çiftliklerindeki arazilerin işletilmesinde üç tür işletme yöntemi kullanılmıştır. Bunlardan birincisinde ürünün tamamı çiftlik sahibine gitmekte, işçilere nakdi ve aynı ödeme yapılmaktadır. İkincisinde birinci türden tarlalarla reayaya kiralanan tarlaların bir arada olduğu karma bir rejim olup, kira aynı ya da nakdi olarak toplanmaktadır. Üçüncüsünde çiftliklerdeki tüm tarlalar köylülere kiralananmaktadır.

⁶ İnalçık, "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet...", s. 25

⁷ Veinstein, s. 49-50.

⁸ Nagata, s. 106

⁹ Nagata, s. 95

¹⁰ Veinstein, s. 51

¹¹ Pamuk, s. 107

¹² Nagata, s. 112,116

Bu yöntemlerden en çok kullanılanı kiracılıktır. Kira bazen nakdî genellikle de aynî olarak alınmaktaydı.¹³

Osmanlı çiftlikleri üzerine yapılan çalışmalarda çiftliklerin fiziki durumu ile ilgili bilgiler verilmektedir. Çiftliklerin sayısız tarla, bağ, mera, orman, damlar ile arazileri işleyen kişilerin evlerinden oluştuğu ifade edilmektedir.¹⁴ Bu genel betimleme yanında çiftliklere dair detaylı tasvirler de bulunmaktadır. Tepedelenli Ali Paşa'nın sahip olduğu Kiloçeste Çiftliği'nde kapısız, etrafı taş duvarlı, üzeri kiremitli, üç katlı, 20 odalı, dehliz ve divanhanesi olan bir konak, konak içinde üç bölümlü zahire ambarı, etrafı kerpiç duvar üzeri açık ve kiremitli iki samalık ve bir ekmek fırını bulunmaktadır. Çiftlikte yaşayan 11 yarıcıyan reayası bulunmaktadır. Bunun yanında çiftlikte 541,5 dönüm ekili, 488 dönüm boş arazi, bir bağ, sekiz adet 40 dönüm çayırılık bulunmaktadır.¹⁵ Bu çiftlik dışında diğer çiftliklerden bazısında bunlardan farklı olarak konak, üzeri sazlı, kiremitli etrafı taş duvarlı evler, aylakçıyan reayası, 13 demir pencere, 38 ayaklı taştan bir kule, iki odalı subaşı evi, çiftlik kethüdasına ait konak gibi binalar bulunmaktadır.¹⁶ Karaosmanoğullarına ait çiftliklerde ise çiftlik sahibi veya kahyânın oturduğu ve genellikle "*ebniye-i çiftlik*", "*konak*", veya "*köşk*" adı verilen büyük bir bina bulunmaktadır. Bunlar genellikle iki katlı olup içinde birkaç oda, kenif, matbah, kiler, kahve odası, bazen hamam ile kule bulunmaktadır. Bunun yanında çiftlik çalışanlarının oturdukları damlar mevcuttu. Bunlar dışında çiftliklerde bakkal, şerbethane, kahve, börekçi dükkânı ve berber dükkânları yer almaktadır.¹⁷ Çiftliklerde belirtilen tesislerin yer alması bunların çiftlik haline gelmiş köyler olduğunu göstermektedir. Çiftlik-köylere dışarıdan gelip arazilerde istihdam edilenler zamanla çiftlik ahali gibi görülmeye başlanmıştır. Böylece nüfusları artan bu çiftlik-köylere zamanla okullar açılmaya başlanmıştır. Hatta bu köylerin imarına çalışanlara madalya ve nişanlar verilmiştir. Devlet eliyle oluşturulan numune çiftlik ve arazilerde, zirâat mekteplerinde bu çiftliklerde ve köylerde zirâat yapanlara modern tarım yöntem ve metotları öğretilmeye çalışılmıştır. Hatta çalışmamıza konu teşkil eden Tire kazasıyla Torbalı nahiyesi dâhilinde bulunan çiftliklerde oturan zirâatçıların çift hayvanları, tarım alet ve edevatı alıp satmaları için Tepeköy Çiftlikât-ı Humâyununda rûz-ı hızırda bir panayır açılması istenmiştir.¹⁸ Yukarıda zikrettiğimiz Tepedelenli Ali

¹³ Veinstein, s. 51

¹⁴ Pakalın, s. 364

¹⁵ Sezer, s. 77.

¹⁶ Sezer, s. 78, 79, 81, 83.

¹⁷ Nagata, s. 105, 106

¹⁸ Sürgevil, s. 1760-1761.

Paşa'ya ait çiftliklerin bir kısmını köy haline gelmiş çiftlikler oluşturmaktadır.¹⁹

1. XIX. Yüzyılda Tire Kazası Çiftliklerinin Demografik Durumu

XIX. Yüzyıl ortalarına gelindiğinde yukarıda belirtildiği şekilde oluştuğunu düşündüğümüz Tire kazasında pek çok çiftlik vardı. Bu çiftliklerden on iki tanesine ait temettuât defteri bulunmaktadır. Çalışmamızda çiftliklere ait bu defterler esas alınarak bu çiftliklerin sosyal ve ekonomik durumu değişik başlıklar altında ele alınacaktır.

Çiftliklere ait temettuât defterleri bu çiftliklerin köy haline gelmiş çiftlikler olduğunu göstermektedir. Mesela Akça Şehir Çiftliği ile ilgili temettuât defterinin başında "*Aydın sancağı dâhilinde kâ'in kazâlardan Tire kazâsı kurâlarından Akça Şehir Çiftliği nâm karyede mukîm ahâlînin emlâk ve temettu'ât-ı vâkî'alarının mikdârını mübeyyin defterdir ki ber-vech-i âtî zikr olunur*", bir diğer çiftlikle ilgili olarak da "*Aydın sancağı dâhilinde kâ'in kazâlardan Tire kazâsı kurâlarından Yeni Çiftlik nâm karyede mukîm ahâlînin emlâk ve temettu'ât-ı vâkî'alarının mikdârını mübeyyin defterdir ki ber-vech-i âtî beyân olunur*" denilmektedir.²⁰ Defterlerdeki bilgilere göre bu çiftliklerden Akça Meşhed 13,²¹ Akça Şehir 20,²² Alacalı 13,²³ Darmara 40,²⁴ Göllüce 37,²⁵ Kara Yunuslu 8,²⁶ Mandıralık 7,²⁷ Rahmanlar 8,²⁸ Subaşı 21,²⁹ Tulum 18,³⁰ Urfalıoğlu 25,³¹ Yeni Çiftlik 20³² hanedir. Bu bilgilere göre en büyük çiftlik 40 hane ile Darmara, 37 hane ile Göllüce, en küçükleri 7 haneli mandıralık ve sekizer haneli Kara Yunuslu ve Rahmanlar'dır. Bu çiftlikler yeni mi kurulmuştur yoksa XV ve XVI. yüzyıllarda bu adları taşıyan yerleşim yerleri bulunmakta mıdır? 1530 tarihli Anadolu vilayeti muhasebe defterinde, bu çiftlikler ile aynı adı taşıyan dört köy bulunmaktadır. Bunlar arasında 67 hanesi 37 mücerredi ve altı kürekçisi bulunan Akça Meşhed, 46 hanesi 18 mücerredi, bir hatibi bulunan ve Ayasuluğ'a bağlı olan

¹⁹ Sezer, s. 83, 85, 87, 90-96, 98, 99, 100, 101,

²⁰ BOA. ML. VRD. TMT. d. No: 2683, 2694

²¹ BOA. ML. VRD. TMT. d. No: 2728

²² BOA. ML. VRD. TMT. d. No: 2683

²³ BOA. ML. VRD. TMT. d. No: 2739

²⁴ BOA. ML. VRD. TMT. d. No: 2725

²⁵ BOA. ML. VRD. TMT. d. No: 2666

²⁶ BOA. ML. VRD. TMT. d. No: 2724

²⁷ BOA. ML. VRD. TMT. d. No: 2747

²⁸ BOA. ML. VRD. TMT. d. No: 2740

²⁹ BOA. ML. VRD. TMT. d. No: 2690

³⁰ BOA. ML. VRD. TMT. d. No: 2701

³¹ BOA. ML. VRD. TMT. d. No: 2662

³² BOA. ML. VRD. TMT. d. No: 2694

Akça Şehir, 10 haneli Göllüce ve 44 hanesi, altı mücerred ve bir imamı bulunan Tarmara karyesidir.³³

Temettuât kaydı bulunan bu çiftlik köyler, 1307 yılı Aydın vilayeti salnamesinde Tire kazasına bağlı köyler olarak kaydedilmiş olup bu köylerin hane sayısı ve nüfusları verilmiştir. Salnamedeki bilgilere göre Akça Şehir'de 67 hanede 267, Alacalı'da 44 hanede 233, Darmara-i Atik'de 84 hanede 443, Darmara-i Cedit'de 48 hanede 277, Göllüce'de 25 hanede 100, Meşhed'de 28 hanede 106, Subaşı'da 39 hanede 162, Tulum'da 39 hanede 162, Urfalı'da 51 hanede 142 ve Yeni Çiftlik'te 58 hanede 223 nüfus yaşamakta idi.³⁴ Temettuât defterleri bulunan Kara Yunuslu, Rahmanlar ve Mandıralık çiftliklerinin adlarına salnamede rastlanmamıştır. Başaran, temettuât defterlerinde çiftlik olarak geçen köylerden sekiz tanesinin 1912 ve 1927-1928 yılına ait nüfuslarını vermiştir. 1927-1928 yılında Akça Şehir'de 49 hanede 361, Alacalı'da 64 hanede 256, Eskioba'da (Darmara-i Atik) 143 hanede 579, Göllüce'de 44 hanede 179, Rahmanlar'da 10 hanede 8, Subaşı'da 81 hanede 316, Tulum'da 62 hanede 145 ve Yeni Çiftlik'te 85 hanede 259 kişi yaşamaktadır.³⁵ Burada Akça Meşhed, Mandıralık, Kara Yunuslu ve Urfahoğlu Çiftliği'nin adlarının zikredilmediği görülmektedir. Bu çiftlikler ad değiştirmiş olabilecekleri gibi, boşalmış olmaları sebebiyle de zikredilmemiş de olabilir. Darmara çiftlik köyünün adı değişmiş olup günümüzde Eskioba olarak bilinmektedir.³⁶ Hane sayıları dikkate alındığında XIX. yüzyıl ortasında 12 çiftliğin hane sayısı 240 iken, XX. yüzyılın ilk çeyreğine ait aynı adı taşıyan sekiz köyün hane sayısı 538'e yükselmiştir. Bu durum Çiftlik köylerinin nüfusunun iki kat arttığını göstermektedir. Bu çiftliklerden bir kısmı 21 Mart 1947 tarihli kararname ile Tire kazasından ayrılarak Torbalı ilçesine bağlanmıştır. Bunlar arasında Subaşı, Göllüce, Tulum (Urfahoğlu mahallesi ile) bulunmaktadır.³⁷ Günümüzde temettuât defterlerinde zikri geçen 12 çiftlik köyünden Akça Şehir, Alacalı, Eskioba (Darmara-i Atik) ve Yeni Çiftlik Tire ilçesine, Göllüce ve Tulum Torbalı ilçesine bağlı bulunmaktadır.

³³ 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 27, Ankara, 1995, s. 373, 377, 411, 412.

³⁴ Salname-i Vilayet-i Aydın, 1307, s., 471, 472.

³⁵ Başaran, s. 87, 88, 94, 95

³⁶ Armağan, s. 236.

³⁷ Şaşmaz, s. 272, 273, 276.

2. Tire Kazası Çiftliklerinde Yaşayanların Sektörlere Göre Dağılımı

Tire kazasına bağlı on iki çiftlikte yaşayan kişilerin uğraş alanlarının bilinmesi bu çiftliklerde yürütülmekte olan iktisadi faaliyetlerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Kazaya bağlı çiftliklerde toplam 230 vergi mükellefi yaşamaktadır. Bunlar içerisinde çalışabilecek durumda olanlar olduğu gibi, yaşlı, hasta ve çocuk olması sebebiyle çalışamayacak durumda olanlar bulunmaktadır. Yine bu çiftlik köylerde idareci durumda olan muhtarlar, dini hizmetleri yerine getiren imamlar, tarımsal faaliyet yapan zirâat ehli, emeği ile geçim sağlayan emekçiler bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda, bir meslek icra eden veya edemeyen kişilerin çiftliklere göre sayıları verilerek iş kolları ortaya gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo-1 Çiftliklerdeki Hane Sayıları ile Mükelleflerin İcra Ettikleri Meslekler

Çiftliklerin Hane Sayısı ve Meslekler	Akçe Meşhed-13	Akça Şehir-20	Alacalu-13	Darmara-40	Göllüce-37	Kara Yunuslu-8	Mandralık-7	Rahmanlar-8	Subaşı-21	Tulum-18	Urfaloğlu-25	Yeni Çiftlik-20	Toplam
Âdi Hizmetkâr	1			1	5				1				8
Alîl							1						1
Asâkir-i Nizâmiye Tekâüdü	1												1
Ashâb-ı Zirâat		1		5	3	1				2			12
Bahçıvan		1											1
Balıkçı	1												1
Celeb								1					1
Deveci	1			4									5
Dul Kadın (Hâli Anî'z-Zükür)		1									2		3
Erbâb-ı Zirâat	1	3	8	23	14	6	3	4	13	4	8	12	99
Irgad Makûlesi	5	9	5	4	11	1	3	3	5	10	12	8	76
İhtiyâr				1									1
İmam		1			1								1
İmam Vekili ve Irgat				1									1
İmam ve Erbâb-ı Zirâat			1							1			2
İmam ve Irgat	1												1
Kasap					2								2
Muhtâr-ı Evvel, Ashâb-ı Zirâat		1						1					2
Muhtâr-ı Evvel, Deveci					1								1
Muhtâr-ı Evvel ve Erbâb-ı zirâat	1							1		1	1		4
Muhtâr-ı Sâni											1		1
Muhtâr-ı Sâni ve Erbâb-ı Zirâat	1												1
Pîr ve Alîl		1											1
Tüccar				1									1
Yetim		2									1		3
Toplam													230

Tabloda yer alan meslekler belli sınıflamaya tabi tutulduğunda tarımla uğraşan 196 mükellef bulunmaktadır. Bunlar çiftliklerde yaşayan 230 vergi mükellefi içerisinde %85,2'lik bir oran oluşturmaktadır. Bu 196 kişiden 99'u erbâb-ı zirâat, 12'si ashâb-ı zirâattır. Bunlar tarımla uğraşan kişilerin %57'sini oluşturmaktadır. Kalan 85 kişi ise tarım sektörüne emeği ile katılmakta olup bunlar tarım sektöründe çalışanların %43'ünü tüm mükelleflerin %35'ini oluşturmaktadır. Mükellefler içerisinde esnaf grubuna dâhil edebilecek sekiz kişi mevcut olup bunlardan beşi deveci, birer tanesi balıkçı, celep ve tüccardır. On iki çiftlik köyden en az altısında mescit veya cami olduğunu söylemek mümkündür. Zira farklı çiftliklerde görev yapan altı adet imam mevcuttur. Bunlardan birisi imam vekili olarak görev yapmaktadır. İmam olan kişilerden biri hariç diğerleri dini görevleri yanında ırgat ve erbâb-ı zirâat olarak çalışmaktadırlar. Mükellefler arasında idari görevde bulunanlar da mevcuttur. Bütün çiftliklerde olmasa da mesleği hanesine muhtâr-ı evvel ve muhtâr-ı sâni şeklinde yazılanlar bulunmaktadır. Bu şekilde çiftlik köylerde dokuz adet muhtar bulunmaktadır. Muhtar bulunan çiftlik köylerin hangileri olduğu tabloda belirtilmiştir. Muhtarlardan biri hariç beşi imamlar gibi erbâb-ı zirâat, ikisi ashâb-ı zirâat ve birisi deveci olarak yazılmıştır. Mesleği hanesine "*hâli ani'z-zükür*" şeklinde dul olduğu belirtilen 3, bir ihtiyar, üç yetim ve bir adet pîr ve alil mükellef bulunmaktadır. Verilen bu bilgiler dikkate alındığında çiftlik olarak adlandırılan yerlerin birer köy gibi kabul edildiği buralara idareci atandığı, halkın dini ihtiyaçları düşünülerek dini görevli tayin edildiği anlaşılmaktadır. Çiftliklerde oturan kişilerin büyük kısmı zirâat ehli kişilerden oluşmaktadır.

3. Tire Kazası Çiftliklerinde Tarım

Temettuât defterlerinde yer alan bilgiler Tire kazası çiftliklerinde gerçekleştirilen faaliyetin en önemlisinin tarım olduğunu göstermektedir. Defterlerde yer alan bilgiler kullanılan tarım arazilerinin çeşidine, büyüklüğüne, şahısların ellerinde ne kadar arazi bulunduğu dair bilgiler vermektedir. Temettuât kayıtlarına göre çiftliklerde mezru tarla, gayr-i mezru tarla, müstecir olunan tarla, kiraya verilen tarla, sebze bahçesi ve imardan hâlî mera şeklinde araziler bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda, çiftliklerde belirtilen türdeki arazilerin miktarı ile bu arazilere sahip hane sayıları gösterilmiştir.

Tablo-2 Tire Kazası Çiftliklerindeki Arazi Çeşitleri, Dönüm Olarak Miktarı ve Bunlara Sahip Olan Hane Sayısı

Çiftlikler ve Hane Sayıları	Müste'cir Olunan Tarla Hane/ Dönüm	Mezru Tarla Hane/ Dönüm	Gayr-i Mezru Tarla Hane/ Dönüm	Kiraya Verilen Tarla Hane/ Dönüm	Sebze Bahçe-si Hane/ Dönüm	İmaret-ten Hâli Mer'a Hane/ Dönüm	Toplam
Akça Meş-Hed (13)							0
Akça Şehir (20)		9/138	2/19		1/6		12/163
Alacalu (13)	8/86	3/23					11/109
Darmara (40)	21/284	13/322	1/5	3/20			38/631
Göllüce (37)	17/345	1/8	2/600	2/500		1/500	23/1953
Kara Yunuslu (8)	1/900	1/12	1/0,5	1/7			4/919,5
Mandıralık (7)	3/60						3/60
Rahmanlar (8)	4/78						4/78
Subaşı (21)	13/352						13/352
Tulum-18	8/252						8/252
Urfahoğlu (25)	13/319						13/319
Yeni Çiftlik (20)	13/270						13/270
Toplam (230)	101/2946	27/503	6/624,5	6/527	1/6	1/500	142/5106,5

Yukarıdaki tablo çiftliklerdeki toplam 5.106,5 dönüm araziden 2.946 dönümünün (%57,6) kiralanan araziye ait olduğunu ve bu arazinin 101 hanenin elinde (%43,9) bulunduğunu göstermektedir. Bundan başka altı hanenin elinde bulunan 624,5 dönüm (%12,2) gayr-i mezru, yine altı hanenin elinde 527 dönüm (%10,2) kiraya verilen arazi, 27 kişinin elinde 503 dönüm (%9,8) mezru arazi, bir kişinin elinde altı dönüm ve yine bir kişinin elinde 500 dönüm (%9,7) mera bulunduğunu göstermektedir. Göllüce çiftliğindeki iki kişiye ait 1600 dönümlük arazi, çiftlik arazileri toplamı olan 5.106 dönümden çıkarıldığında geriye 3.506 dönüm arazi kalmaktadır. Bu 3506 dönüm araziden 2.946 dönümünün kiralanan arazi olduğu düşünüldüğünde ahalinin kullandığı arazinin %85'inin kiralık olduğu ve bu araziye 230 mükelleften 101'inin ektiği, geri kalan kişilerin bu arazileri işlemek için istihdam edildiği anlaşılmaktadır. On iki çiftliğe ait 5.106 dönüm arazinin 2.873 dönümü (%56) Göllüce ve Kara Yunuslu çiftliklerine aittir. En büyük arazi 37 haneli Göllüce çiftliğine ait olup bu çiftlikte 23 hanenin elinde 1.953 dönüm arazi bulunmaktadır. Göllüce çiftliğini sekiz

haneli Kara Yunuslu çiftliği takip etmekte olup bu çiftlikte bir kişinin elinde toplam 919 dönüm arazi bulunmaktadır. Çiftlikteki diğer yedi kişi hala Bağdat valiliği yapan Necip Paşa'ya ait olup Trabzonlu Mustafa Çavuş'un kiraladığı bu arazileri ortaklık yoluyla ekip biçmektedir.³⁸ Temettuât defterlerinde Kara Yunuslu dışındaki çiftliklerin kimlere ait olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır. Çiftliklerdeki arazilerin toplam büyüklüğü 60 dönümle 1.953 dönüm arasında değişmektedir. Akça Meshed çiftliğinde ekilip dikilen arazi bulunmamaktadır. Köydeki 13 hanenin tamamı hayvancılıkla uğraşmakta olup çiftliğin muhtâr-ı sânisî olan Deli Hasan Oğlu Mustafa'nın Sığla sancağı Torbalı kazasında Zeytin ağaçları bulunmaktadır.³⁹ Çiftlik arazileri toplamı çiftlik sayısına bölündüğünde ortalama 425 dönümlük bir arazi büyüklüğü elde edilmektedir. Sekiz çiftlik bu ortalamanın altında bir büyüklüğe sahiptir.

Çiftliklerde yaşayan kişiler farklı büyüklükteki arazilerde zirâi faaliyet yapmaktadırlar. Şahısların ellerindeki arazi büyüklükleri ile ilgili bilgiler çiftliklerdeki tarımsal faaliyetin niteliği hakkında bilgi verecektir. Bu konuda bilgi vermek amacıyla oluşturulan aşağıdaki tablo belli büyüklüğe sahip arazilerin sayısı ile ilgili bilgi vermektedir.

Tablo-3 Çiftliklerde Yaşayan Mükelleflerin Elleri Bulunan Arazilerin Büyüklüğü

	1-10 Dönüm	11-20 Dönüm	21-30 Dönüm	31-40 Dönüm	41-50 Dönüm	60-70 Dönüm	200 Dönüm	300 Dönüm	400 Dönüm	500 Dönüm	900 Dönüm	Toplam
Müste'cir Olunan Arazi	27	34	30	12	3							106
Mezru Arazi	11	7	3			2					1	24
Gayr-i Mezru Arazi	2						1		1			4
Kiraya Verilen Arazi	3	1					1	1				6
Sebze Bahçesi	1											1
İmâretten Hâlfî Mer'a										1		1
Toplam	44	42	33	12	3	2	2	1	1	1	1	142

Tablodaki bilgilere göre çiftliklerde toplam 142 parça arazi bulunmaktadır. Bu 142 parça araziden 106'sı (%74,6) kiralanan araziye, 24 parçası (%16,9) mezru araziye aittir. 142 parça araziden 119 parçası 1-30 (%83,5) dönüm arasında bir büyüklüğe sahiptir. 31-70 dönüm arasında 17 (%11,9) parça arazi bulunmaktadır.

³⁸ BOA. ML. VRD. TMT. d. No: 2724, s. 2

³⁹ BOA. ML. VRD. TMT. d. No: 2728, s. 2

Büyüklüğü 200 dönüm iki, 300, 400, 500 dönüm birer adet ve 900 dönüm bir adet arazi bulunmaktadır. Bu altı parça halindeki toplam 2500 dönümlük arazi çiftliklerdeki 5.106 dönümlük arazinin %48,9'unu oluşturmaktadır. Bu büyük arazilerden 900 dönümü Kara Yunuslu Çiftliği sahibi Bağdat valisi Necip Paşa'ya, 200, 300 ve 500 dönümü Göllüce çiftliğinden Hacı İbrahimoglu Numan'a, 200 ve 400 dönümü aynı çiftlikten deveci ve muhtar Pehlivanoglu Mustafa bin Ali zevcesi Hatice hanıma aittir.⁴⁰

Çiftliklere ait arazilerde buğday, arpa, darı, çavdar, börülce, zeytin, susam, kendir, pamuk ve bostan yetiştirilmektedir. Belirtilen bu ürünler için ne kadarlık bir arazi ayrıldığı defterlerdeki bilgilerden anlaşılamamaktadır. Belirtilen ürünlerin tamamının yetiştirildiği araziler "mezru tarla" olarak nitelenmiştir. Aşağıdaki tabloda çiftlik arazilerinde yetiştirilen ürünler için alınan öşür miktarı ile bu öşürü ödeyen hane sayılarına dair bilgilere yer verilmiştir. Aşağıdaki tablo tarım ürünleri öşür gelirlerine ait olmakla birlikte hayvani bir ürün olan bala ait öşür de tabloya dâhil edilmiştir.

Tablo-4 Tire Kazası Çiftlikleri Öşür Gelirleri

Öşür Alınan Ürün Cinsi	Alça Meşhed	Alça Şehir	Alacalı	Darmara	Göllüce	Kara Yunuslu	Mandırılık	Rahmanlar	Subaşı	Tulum	Urfaloğlu	Yeni Çiftlik	Öşürü Ödeyen Hane Sayı/Birim Cinsinden Miktarı ve Öşürün Parasal
Hınta (Kilesi 12 Kuruş)	2/6,5	8/14,5	20/40	15/61,5	1/5	3/4	3/6,5	13/37,75	8/25,5	11/98			84/299,25 (3591 Kırş)
Şair (Kilesi 6 Kuruş)	4/17	7/18,5	23/98	15/61,5	1/80	3/15	3/16	13/70	8/24,5	5/33,5			88/381,5 (2228,9 Kırş)
Darı (Kilesi 8 Kuruş)	9/35,5	8/19	17/93	14/54,5	3/19	2/2	3/5,5	13/61,5	8/30,5	12/99,5			99/463,5 (3708 Kırş)
Çavdar (Kilesi 10 Kuruş)	1/1	2/1,5	1/1	4/5						4/23,5			13/39 (710 Kırş)

⁴⁰ BOA. ML. VRD. TMT. d. No: 2666, s. 2; BOA. ML. VRD. TMT. d. No: 2724, s. 2

Üzüm (Kıyyesi 0,75 Kuruş)																				1/20 (15 Kırş)
Böğrölce (Kilesi 12 Kuruş)																				1/20 (15 Kırş)
Susam (Kilesi 30 Kuruş)																				13/10 (300 Kırş)
Asel (Kıyye-si 3 Kuruş)																				4/20 (60 Kırş)
Zeytin (Kıyye-si 4 Kuruş)																				11/25,5 (102 Kırş)
Pembe																				17/498, 5 Kırş
Kendir																				1/140 Kırş
Bostan																				1/15 Kırş
Toplam	8	84,5	63,5	485,5	186,5	476,5	51	28	169,25	80,5	302,5	93	11.746,4 Kırş							
<p>Not: Tabloda yer alan rakamlardan ilki belirtilen ürün için öşür veren hane sayısını, ikincisi bu hanelerin ödedikleri toplam öşürün birim cinsinden miktarını, Parantez içindeki rakamlar ise belirtilen ürünün toplam birim miktarı ile o ürün için belirlenen birim fiyatı çarpılmak suretiyle elde edilen toplam öşrü göstermektedir. Defterde bazı hanelerin ödedikleri öşürün birim cinsinden miktarı verilmeyip değeri yazıldığından bunlar da tabloda / işaretinden sonra yazılmış ve yanlarına kırş. ilave edilmiştir.</p>																				

Defterlerde yer alan bilgilere göre her bir ürünün birim fiyatı verilmiş olup hıntanın kilesi 12, arpanın, 6, darının 8, çavdarın 10, susamın 30, böğrölcenin 12 kuruştur. Pembe ve bostan için bir ölçü birimi verilmediğinden bunların birim fiyatlarının ne olduğunu bilemiyoruz. Yukarıdaki tabloda yer alan verilerden çiftlik arazilerinde tarım ve hayvancılık yapan kişilerin 11.746 kuruş değerinde öşür vergisi ödedikleri anlaşılmaktadır. Bu öşür gelirlerinin %31,5'i darıya, %30,5'i buğdaya, %18,9'u arpaya, %6'sı

çavdara, %4,2'si pamuğa, %3,2'si börülceye, %2,5'i, susama, %1,1'i kendire, %0,8'i zeytine, %0,5'i bala, %0,1'i bostana ve %0,1'i üzüme aittir. Çiftliklerde 230 vergi mükellefi yaşadığına göre bu kişilerden 99'u (%43) darı, 88'i (%38,2) arpa, 84'ü (%36,5'i) buğday, 25'i (%10,8) çavdar üretmektedir. Çiftliklerde ürünü eken kişi sayısı darı, şair ve buğdayda önde iken, oşür geliri sıralamasında ilk sırayı darı, ikinci sırayı buğday, üçüncü sırayı arpa almaktadır. Çiftlikler arasında en fazla oşürü 485 kuruşla Darmara çiftliği, ikinci olarak 476 kuruşla Kara Yunuslu çiftliği, üçüncü sırayı ise 302,5 kuruşla Urfahoğlu çiftliği ödemektedir. En az oşür geliri ise Akça Meşhed çiftliğine ait olup bu çiftlikte tarım ürünü oşürü bulunmamaktadır. Çiftliğe ait sadece sekiz kuruşluk bal oşürü bulunmaktadır.

Çiftliklerde üretilen bir diğer ürün zeytindir. Zeytin ağaçlarının kapladığı tarım arazisinin miktarına dair temettuât kayıtlarında bilgi bulunmamaktadır. Çiftliklerden sadece üçünde zeytin ağacı bulunmaktadır. Akça Şehir çiftliğinde altı hanenin elinde 97, Darmara çiftliğinde bir hanede 30 ve Göllüce'de iki hanenin elinde 90 adet zeytin ağacı bulunmaktadır. Çiftliklerde Şahısların elinde 1-10 arasında zeytin ağacı bulunan sekiz kişi, 40 ve 30 ağaca sahip olan birer kişi ve 45 ağaca sahip iki kişi bulunmaktadır. Göllüce çiftliğinde hububatın una dönüştürüldüğü yarım hisseli iki parça değirmen mevcut olup değirmenlerin herbirinin 150'şer kuruş icarı bulunmaktadır. Değirmenlerden biri Pehlivan Mustafa bin Ali Zevcesi Hatice hatuna diğeri Hacı İbrahimioğlu Numan'a aittir.⁴¹

4. Tire Kazası Çiftliklerinde Hayvancılık

Temettuât kayıtlarına göre Tire kazası çiftliklerinde tarımsal faaliyet yanında hayvancılık da yapılmaktadır. Kazaya bağlı çiftliklerden Akça Meşhed çiftliğinde hayvancılık dışında herhangi bir faaliyet yapılmamakta, şahısların ellerinde sadece hayvan olduğu görülmektedir. Bu çiftlikte meslekleri erbâb-ı zirâat olarak belirtilen kişiler mevcut ise de ekip biçtikleri arazilere dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kazaya bağlı çiftliklerde karasığır, camus ve manda cinsi büyükbaş hayvan yetiştirilmektedir. Bu hayvanlar yanında yük ve yolcu taşımada kullanılan hayvanlar bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda karasığır, camus ve manda cinsi hayvanlardan çiftliklerde kaç hanenin elinde ne kadar hayvan olduğu gösterilmiştir.

⁴¹ BOA. ML. VRD. TMT. d. No: 2662, s. 2

Tablo-5 Tire Kazası Çiftliklerinde Karasığır, Camus ve Manda Cinsi Hayvan Sayıları ile Bu Hayvanlara Sahip Hane Sayısı

	Akça Meşhed	Akça Şehir	Alacatu	Darmara	Göllüce	Kara Yunuslu	Mandırılık	Rahmanlar	Subaşı	Tulum	Urfaloğlu	Yeni Çiftlik	Hane Sayısı/ Hayvan Sayısı
Sağman İnek	7/16	8/12	3/4	11/17	23/64	3/7	4/6		11/24	9/30	13/46	2/2	94/228
Karasığır İnek			1/2										1/2
Dölsüz İnek	3/6	3/5	4/7	12/16	10/17	1/3		2/2	11/17	3/10		9/10	58/93
Karasığır Düğe				1/2	1/4	1/1				1/3			4/10
Buzağı											3/13		3/13
Erkek Buzağı						2/2							2/2
Dişi Buzağı						1/1							1/1
Karasığır Danası	2/4					1/24							3/28
Karasığır Öküzü	2/4	10/19	9/15	14/26	7/12	2/24		6/12	9/15	4/7	8/14	5/9	76/157
Kiraya Verilen Öküz		1/1			1/2						2/2		4/5
Kiralanan Karasığır Öküzü					2/4								2/4
Sağman Manda	7/21			3/5	12/36	1/3		2/2	3/14	4/11		1/1	33/93
Dölsüz Manda	2/3			1/2	5/8	1/2		1/1	3/6	4/10		1/1	18/33
Manda Düğe				1/1	3/8				1/2				5/11
Manda Öküzü	1/2			16/30	12/25		1/2		3/6	5/10		9/16	47/91

XIX. Yüzyıl Ortalarında Tire Kazası...

Manda Danası	1/3								1/8				1/11
Manda Düğe												1/1	1/1
Sağman Camus						2/2					10/23		12/25
Dölsüz Camus											3/7		3/7
Camus Düğe											11/23		11/23
Camus Dana											6/16		6/16
Camus Öküzü						5/14					5/14		10/28
Erkek Camus Danası						1/4							1/4
Malak											3/4		3/4
Hayvan Sayısı	59	37	28	99	180	87	8	17	92	81	162	40	890
Not: Tabloda yer alan rakamlardan ilki belirtilen cins hayvana sahip hane sayısını, ikincisi ise bu hanelerin ellerindeki toplam hayvan sayısını göstermektedir.													

Tire kazası çiftliklerinde büyükbaş toplam hayvan sayısı 890'dır. Çiftliklerdeki 890 büyükbaş hayvandan 541'i yani %60'ı karasığır cinsi hayvanlara aittir. Akça Şehir, Göllüce ve Urfalıoğlu fazlaca büyükbaş hayvana sahip çiftliklerdir. Toplam hayvan sayısı 12 çiftliğe bölündüğünde her çiftliğe ortalama 74 hayvan düşmektedir. Beş çiftlikte bu sayının altında hayvan bulunmaktadır. Bu hayvanlar arasında sağlır durumda olup gelir kaydedilen hayvanlar bulunmaktadır. Sağlır hayvanlardan 228'i karasığır ineği, 93'ü sağman manda ve 25'i sağman camustur. Sağılıp sütünden istifade edilen toplam büyükbaş hayvan sayısı 346'dır. Bu rakam 890 büyükbaş hayvanın %38,8'ini oluşturmaktadır. Sağman manda ve camus için 60, sağman karasığır için 40 kuruşluk yıllık gelir kaydedilmiştir. Bu durumda sağlır karasığır ineklerden yılda 9120, camus ve mandalardan 7080 kuruş gelir elde edilmektedir. Camus ve manda cinsi sağlır inekler sayıca az olmasına rağmen gelirleri karasığır ineklerinkine yakındır. Çiftliklerdeki 230 haneden 139'unda

en az bir sağman inek bulunmaktadır. Buna göre mükelleflerden %60'ının elinde bir sağlır inek var demektir.

Çift sürmede gücünden yararlanan öküzlere gelince çiftliklerde 157 karasığır, 91 manda ve 28 camus cinsi olmak üzere toplam 276 öküz bulunmaktadır. Toplam öküz sayısı içinde karasığır öküzlerinin oranı %56'dır. Karasığır öküzüne sahip 76 hane, manda öküzüne sahip 47 hane ve camus öküzüne 10 hane bulunmaktadır. Şu halde 133 hane 276 öküze sahip demektir. Bu durum çiftliklerde yaşayan 230 mükelleften %57'sinin bir öküze sahip olduğunu göstermektedir. Bazı mükelleflerin elinde birden fazla öküz bulunduğu varsayıldığında bu oranın daha da aşağıda olduğu düşünülebilir. Çiftliklerde toplam 230 vergi mükellefi yaşadığına göre her haneye ortalama 1,2 öküz düşmektedir. Akça Şehir, Göllüce ve Urfaloğlu çiftliklerinde bazı kişiler ellerindeki öküzleri kiraya vermişlerdir. Öküzlerin yıllık kirası 50, 120 ve 150 kuruştur. Kiraya verilen öküzlerin sayısı sadece beştir. Yine Göllüce çiftliğinde iki hane dört öküz kiralayarak zirai faaliyet yapmaktadır. Bu durum öküz kiralamak ve kiraya vermek sureti ile tarımsal faaliyet yapıldığını, elinde öküz bulunmayan kişilerin ise toprak sahibi kişilerin arazilerinde ortakçı, ırgat veya hizmetkâr olarak çalıştığını göstermektedir. Şahısların ellerinde yukarıda belirtilen büyükbaş hayvanlardan kaçar tane bulunmaktadır? Bu konuda bir fikir vermek için aşağıya bir tablo verilmiş ve bu tabloda belirtilen cins hayvanlardan hane sahiplerinin elinde kaçar tane olduğu gösterilmiştir.

Tablo-6 Tire Kazası Çiftliklerinde Hane Sahiplerinin Elllerinde Bulunan Büyükbaş Hayvan Sayısı

Hayvan Cinsleri	Bir	İki	Üç	Dört	Bes	Altı	Yedi	Sekiz	Yirmi İki	Yirmi Dört
Sağman İnek	29	28	14	13	3	2	1	3		
Karasığır İnek		1								
Dölsüz İnek	35	16	2	3	1					
Karasığır Düğe	1	1	1	1						
Buzağı		1	3					1		
Erkek Buzağı	2									
Dişi Buzağı	1									
Karasığır Danası		2								1
Karasığır Öküzü	19	53	2	1					1	
Kiraya Verilen Öküz	1	1								
Kiralanan Karasığır Öküzü		2								
Sağman Manda	7	12	8	4	2			1		
Dölsüz Manda	7	8	2	1						
Manda Düğe		2	2							
Manda Öküzü	4	40	2							

XIX. Yüzyıl Ortalarında Tire Kazası...

Manda Danası			1					1		
Manda Düğ	2	1								
Sağman Camus	4	5	1	1	1					
Dölsüz Camus		2	1							
Camus Düğ	3	4	1	2						
Camus Dana		3	2	1						
Camus Öküzü		6	2	1		1				
Erkek Camus Danası				1						
Malak	2	1								

Yukarıdaki tabloya göre, şahısların ellerinde belirtilen hayvanlardan genel olarak bir ile dört adet bulunmaktadır. Elinde bir ve iki sağman inek bulunan kişi sayısı ile üç ve dört tane bulunan hane sayısı birbirine yakındır. Elinde iki adet öküz bulunan 99, bir adet öküz bulunan 23 hane bulunmaktadır. Buna göre 230 mükelleften %43'ünün elinde iki, %10'nun elinde bir öküz bulunmaktadır. Halen Bağdat valisi olan Necip Paşa'nın sahip olduğu Kara Yunuslu çiftliğinde çiftlik demirbaşı olan 22 adet karasığır öküzü ve 24 adet karasığır danası bulunmaktadır.⁴² Kara Yunuslu çiftliğinde bulunan 87 hayvandan 73'ü Necip Paşa'ya aittir. Bu çiftlik dışında yaşayan kişilerin ellerinde fazla sayıda büyükbaş hayvanı bulunan kişiler bulunmamaktadır. Temettuât kayıtları içerisinde büyükbaş hayvanlardan dana ve düvelerin kaç yaşında oldukları da belirtilmiştir. Bu hayvanlar kayıtlarda "iki yaşar", "üç yaşar", "bir yaşar" ve "bir buçuk yaşında" gibi ifadeler kullanılarak belirtilmişlerdir.

Yukarıda belirttiğimiz büyükbaş hayvanlar dışında çiftliklerde yük ve yolcu taşımada ve harman döğmede kullanılan hayvanlar da mevcuttur. Bu hayvanlar arasında kısırak, bargir, esb (at) tay, merkeb, sıpa ve deve yer almaktadır. Bu hayvanların çiftliklere göre sayısı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo-7 Tire Kazası Çiftliklerinde Yük ve Yolcu Taşımada Kullanılan Hayvan Sayısı

	Akça Meshed	Akça Şehir	Alacalu	Darmara	Göllüce	Kara Yunuslu	Mandıraklık	Rahmanlar	Subaşı	Tulum	Urfahoglu	Yeni Çiftlik	
Kısırak	3/18		4/8	13/31	10/47		1/2	2/2		10/35		3/3	46/14 6
Dölsüz Kısırak	1/6	1/1		1/1		1/1		1/1	2/8	4/13		1/3	12/34

⁴² BOA. ML. VRD. TMT. d. No: 2724, s. 2

Kısarak Bargir						4/15							10/23		14/38
Esb	4/4												6/6	1/1	20/20
Bargir	1/1	1/1		8/8	2/2			2/2	6/6	1/1				6/6	27/27
Erkek Bargir											12/16				12/16
Tay	2/4	1/1	1/1	6/6	8/26		1/2		1/2	6/14	8/11				34/67
Erkek Tay						2/2									2/2
Dişi Tay				1/3											1/3
Merkebe	1/1	9/9		16/16	7/8		4/4				10/10				47/48
Dişi Merkebe			6/6	1/1		2/2									9/9
Merkebe Sıpası		1/1													1/1
Deve											1/2				1/2
Erkek Deve	1/4			1/2	1/2	3/3								1/1	8/12
Dişi Deve				4/7	1/2					1/3				1/1	7/13
Torum				2/2	1/1										3/3
Hayvan Sayısı	38	13	15	77	97	23	8	5	16	72	62	15			441
Not: Tabloda yer alan rakamlardan ilki belirtilen cins hayvana sahip hane sayısını, ikincisi ise bu hanelerin ellerindeki toplam hayvan sayısını göstermektedir.															

Yük hayvanlarının çiftliklerdeki toplam sayısı 441 olup bunun 218'i (%49,4'ü) bargir ve kısrağa, 58'i (%13,1'i) merkebe, 30'u (%6,8'i) deveye aittir. Çiftlikler içerisinde en çok yük ve yolcu hayvanı Göllüce, Darmara ve Urfaloğlu çiftliklerine aittir. Rakamlar

esb ve merkebe sahip olanların ellerinde birer tane bulunduğunu göstermektedir. Sadece dört çiftlikte 20 hanenin elinde 20 esb bulunmaktadır. Çiftliklerden yedi tanesinde deve sahibi mükellef mevcuttur. 30 deveden 11'i Darmara çiftliğinde yer almaktadır. Deve sahibi kişilerin temettuâtları içerisinde "hamûle naklinden" gelirler bulunmaktadır. Mükellefler kısıraklarıyla yük taşımakta ve harman döğmektedirler. Temettuât gelirleri içinde kısırak sahiplerinin "harman döğmeden" elde ettikleri kazançlar yazılmıştır. Mesela Tulum çiftliğinde bir vergi mükellefi 1500 kuruşluk temettuâtının 470 kuruşunu yedi adet kısırağıyla döğdüğü harmandan, bir başka mükellef 1330 kuruşluk temettuâtının 190 kuruşunu altı kısırağı ile harman döğmekten, diğer bir mükellef 2300 kuruşluk temettuâtının 600 kuruşunu hamule naklinden, 200 kuruşunu harman döğmekten, başka bir mükellef de 1850 kuruşluk temettuâtının 780 kuruşunu altı kısırağı ile döğdüğü harmandan elde etmiştir.⁴³ Bu çiftlikte olduğu gibi elinde fazla sayıda kısırak ve deve bulunan kişiler bunları taşıma ve harman döğmede kullanarak gelir elde ediyorlardı. Aşağıdaki tabloda çiftliklerde yaşayan kişilerin yük ve yolcu taşımada kullandıkları hayvanlardan ellerinde kaç tane bulunduğu gösterilmiştir.

Tablo-8 Tire Kazası Çiftliklerinde Şahısların Elleri Bulunan Yük ve Yolcu Hayvanı Sayısı

	Bir	İki	Üç	Dört	Beş	Altı	Dokuz	On İki
Kısırak	15	7	7	6	4	4	1	1
Dölsüz Kısırak	4	3	1	1	1	3		
Kısırak Bargir	5	2	1	2	1	2		1
Esb	20							
Bargir	27							
Erkek Bargir	8	4						
Tay	16	8	4	2	3			
Erkek Tay	3							
Dişi Tay	2							
Merkeb	46	1						
Erkek Merkeb	3							
Dişi Merkeb	9							
Merkeb Sıpası	1							
Deve		2						
Erkek Deve	1	2		1				
Dişi Deve	2	4	1					
Torum	4							

Tablodaki rakamlar yük ve yolcu taşımada ve harman döğmede kullanılan kısırağın mükelleflerin ellerinde fazlaca bulunabildiğini göstermektedir. Akça Şehir ve Kara Yunuslu çiftliklerinde 12'şer, Göllüce çiftliğinde dokuz bargir bulunmaktadır.

⁴³ BOA. ML. VRD. TMT. d. No: 2701, s. 2

Bu 12 kırsağa sahip olanlardan biri Göllüce'de deveci Pehlivanoğlu Mustafa bin Ali, diğeri deveci Kocaaraboğlu Süleyman, dokuz kırsağa sahip olan kişi ise Kara Yunuslu çiftliğinde Bağdat valisi Necib Paşa'nın kiracısı Trabzonlu Mustafa Çavuş'tur.⁴⁴ Elinde iki merkebi bulunan sadece bir kişi mevcut olup diğerk kişilerin ellerinde sadece birer tane bulunmaktadır. Sadece bir kişinin elinde dört deve bulunmakta olup diğerk kişilerin ellerinde daha az sayıda mevcuttur. Devesi bulunan kişilerin ellerinde genellikle bir iki deve bulunmaktadır. Meslekler kısmında da belirtildiği gibi çiftliklerde beş kişi devecilik yapmaktadır.

Çiftliklerde küçükbaş hayvan yetiştirildiğine dair kayıt bulunmamaktadır. Hayvancılığa dair zikredilmesi gereken bir diğerk faaliyet arıcılıktır. Çiftliklerden Alacalı, Akça Meşhed ve Akça Şehir'de üç hanenin elinde 12'şer olmak üzere toplam 36 adet arı kovanı bulunmaktadır. Arı kovanlarından Akça Meşhed'de bulunanlardan herbiri için 10'ar, Akça Şehir'de bulunanlar için altışar, Alacalı'da bulunanlar için yaklaşık 8,5 kuruş gelir kaydedilmiştir. Bu üç hane dışında çiftliklerde yaşayan diğerk kişiler arıcılık yapmamaktadır.

5. Tire Kazası Çiftlikleri Ahalilerinin Vergi-yi Mahsûsa ve Temettuâtları

Temettuât defterlerinde şahısların 1260 yılındaki gelirleri ile 1261 yılına ait tahmini gelirleri ve şahısların bir yıl önce ödedikleri vergilere dair bilgilere yer verilmiştir. Bu vergiye dair bilgiler "sene-i sâbıkada vergi-yi mahsûsadan vermiş olduğu" şeklindeki ibareden sonra miktarı yazılmıştır. Çiftlik ahalilerinin genel olarak kaçar kuruş vergi-yi mahsûsa ödediği aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo-10 Tire Kazası Çiftlikleri Ahâlilerinin Vergi-yi Mahsûsa Miktarları

Çiftlikler ve Vergi-yi Mahsûsa Miktarları	Akça Meşhed	Akça Şehir	Alacalı	Darmara	Göllüce	Kara Yunuslu	Mandralık	Rahmanlar	Subaşı	Tulum	Urfaloğlu	Yeni Çiftlik	Toplam
Vermeyenler	1	3	2		3						2	2	13
10					1								1
20	1												1
25				3		1		2					5
30			1	1			1		2				5
40				2									2
50				3	1				3		1		8
60-100	1	1	2	12	3	4	4	2	2	1	3	1	36
105-125	1			3	9	2	2		2	4	1	3	27
130-150	1	2	1	2	1		1	1	1		3	2	15
160-250	1	10	2	5	2	1	1	3	6	2	4	6	43
260-300		1	1								3	2	7

⁴⁴ BOA. ML. VRD. TMT. d. No: 2728, s. 4; 2666, s. 2; 2724, s. 2

XIX. Yüzyıl Ortalarında Tire Kazası...

310-400		3	1	5	4				1		2	4	20
450-600	6		4	3	6				1	2	1		23
640-750	1				4				2	1	3		11
800-1000					4				2	5	2		13
1350									1				1
Toplam Mükellef													230

Tabloda görüldüğü üzere hane sahiplerinin verdikleri vergi-yi mahsûsa miktarları 10 kuruş ile 1350 kuruş arasında değişmektedir. Çiftliklerde 230 hane yaşadığına göre 22 kişi (%9,6) 10-50 kuruş arasında, 121 kişi (%52,6) 60-250 kuruş arasında, 50 kişi (%21,7) 260-600 kuruş arasında, 24 kişi (%10) 640-1000 kuruş arasında, bir kişi de 1350 kuruş vergi-yi mahsûsa ödemiştir. Çiftliklerde 13 kişi vergi-yi mahsûsa ödememiştir. Bu vergiyi Akça Meşhed'den bir Asâkir-i Nizâmîye tekaüdü, Akça Şehir'den bir imam ve iki yetim, Alacalı'dan iki erbâb-ı zirâat, Göllüce'den bir hizmetkâr ve bir ırgat, Urfaloğlu'ndan iki ırgat ve Yeni Çiftlik'ten iki ırgat ödememiştir. En düşük vergi-yi mahsûsayı Göllüce'den âdi hizmetkâr olarak çalışan Zenci Ali bin Mercan ödemiştir.⁴⁵ 20-30 kuruş gibi düşük miktarda vergi-yi mahsûsa ödeyenlerin âdi hizmetkâr, ırgat, iâne ile geçinen alil kişiler olduğu görülmektedir. Çiftlikler ahali içinde en fazla vergi-yi mahsûsa ödeyen kişi Subaşı çiftliğinden erbâb-ı zirâat olup 2560 kuruş temettuâtı olan Hacı Ahmed Ağa bin İbrahim'dir.⁴⁶ Çiftliklerden elde edilen toplam vergi-yi mahsûsa miktarı ne kadardır? Hane başına ne kadarlık bir ortalama düşmektedir? Bu hususlara dair bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo-11 Tire Kazası Çiftliklerinin Vergi-yi Mahsûsa Miktarı ve Hane Başına Düşen Ortalama Miktar

Çiftlik Adı	Hane Sayısı	Vergi-yi Mahsûsa Miktarı (Kuruş)	Hane Başına Düşen Miktar Kuruş	Çiftlik Adı	Hane Sayısı	Vergi-yi Mahsûsa Miktarı Kuruş	Hane Başına Düşen Miktar Kuruş
Akça Meşhed	13	4340	333	Mandırılık	7	800	114
Akça Şehir	20	3730	186	Rahmanlar	8	1090	136
Alacalı	13	6670	513	Subaşı	21	7350	350
Darmara	40	5870	146	Tulum	18	7080	393
Göllüce	37	12160	328	Urfaloğlu	25	7700	308
Kara Yunuslu	8	820	102	Yeni Çiftlik	20	3840	192
Toplam Hane: 230		Toplam Vergi-yi Mahsûsa: 61450 Kuruş					

Çiftlik ahailerinden geçen yıl için toplanmış olan vergi-yi mahsûsa miktarı 61450 kuruştur. Bu miktar çiftliklerin toplam hane sayısına bölündüğünde ortalama 267 kuruş vergi-yi mahsûsa elde edilmektedir. Çiftliklerin yarısı bu ortalamanın altında, yarısı da

⁴⁵ BOA. ML. VRD. TMT, Def. No. 2666, s. 2

⁴⁶ BOA. ML. VRD. TMT, Def. No. 2690, s. 3

üstünde bir vergiyi mahsûsaya sahiptir. Hane başı ortalaması en yüksek olan çiftlikler 513 kuruşla Alacalı, 393 kuruşla Tulum ve 350 kuruşla Subaşı çiftlikleridir.

Temettuât defterleri mükelleflerin vergi-yi mahsûsa ve öşür vergileri yanında kişilerin yıllık kazançları ile ilgili de bilgi vermekte ve bunlar defterde "*mecmû'undan bir senede temettu'âtı*" şeklinde bir ifadeden sonra verilmektedir. Mükelleflerin temettuâtı, şahsın 1260 yılındaki ekili araziden, hayvanlardan ve kiralardan, icra ettiği meslekten, zuhurat olarak ifade edilen değişik kazançlardan ve başka yerlerdeki arazilerinden elde ettiği gelirlerden oluşmaktadır. Tire kazası çiftliklerinde yaşayan kişilerin genelde kaçar kuruşluk bir temettuâtı olduğu onların ekonomik durumları ile ilgili fikir verecektir. Aşağıda bu durumu gösteren bir tablo verilmiştir.

Tablo-12 Tire Kazası Çiftliklerinde Ahalinin Temettuât Miktarının Büyüklüğü

Çiftlikler ve Temettuât Miktarları	Akça Meshed	Akça Şehir	Alacalı	Darmara	Göllüce	Kara Yunuslu	Mandıralk	Rahmanlar	Subaşı	Tulum	Urfaloğlu	Yeni Çiftlik	Toplam
Hiçbir Şeyi Yok		1					1						2
80		1											1
150							1						1
180											2		2
200-495	3	4	2	16	5	1	3	3	2		2	3	41
500-600	1	7	3	7	11	2	1	2	5	9	4	3	55
620-800	1	3	6	7	2	1		2	2		4	6	34
830-1000	2	2	2	4	1	2	1	1	3			5	23
1020-1500	5		1	2	8	1	1		8	5	5	3	39
1580-2080	1	1		2	8					2	2		16
2300					1					1			2
2350					1								1
2360		1											1
2560									1				1
2680											1		1
2900											1		1
2960					1								1
3458											1		1
3460				1									1
3730				1							1		2
4500											1		1
4790											1		1
6841						1							1
Toplam													230
Hiçbir Şey Olmayıp Mesleğinden Kazancı Olanlar	3	1	5	5	14	1	1	3	4	6	2	4	49

Kazaya bağlı 12 çiftlikte hiçbir şeyi ve temettuâtı olmayan iki kişi bulunmaktadır. Bunun yanında hiçbir şeyi olmayıp mesleğinden

kazancı bulunan 49 kişi mevcuttur. Bu kişiler ırgat ve âdi hizmetkâr olarak birilerinin arazisinde veya yanında çalışan kişilerdir. Bunlar toplam 230 hanelik çiftlik ahali içinde %21'lik bir oran teşkil etmektedirler. Diğer mükellefler ise sahip oldukları ve kiraladıkları arazileri işleyerek veya sahip oldukları sanâtı icra ederek kazanç sağlamaktadırlar. Hane sahiplerinin temettuât miktarı 80 kuruş ile 6841 kuruş arasında değişmektedir. 2300 kuruş üzerinde 15 kişinin (%6,5) temettuâtı bulunmaktadır. 200 kuruş ile 1000 kuruş arasında temettuâtı bulunan 153 hane bulunmakta olup bunlar toplam mükelleflerin %66,5'ini oluşturmaktadır. 6841 kuruşla en fazla temettuâta sahip kişi Necip Paşa'ya ait Kara Yunuslu çiftliğini kiralarak işleten Tarabzonlu Mustafa Çavuş bin Ali'ye aittir.⁴⁷ 2500 kuruşun üstünde temettuâtı olan 10 kişiden altısı Urfaloğlu çiftliğinden olup bunlardan ikisi muhtar, ikisi de ziraat erbabındandır. 2500 kuruş üstünde temettuâtı olan Darmara çiftliğinden iki kişinin ve Göllüce çiftliğinden bir kişinin de erbâb-ı zirâat oldukları görülmektedir. Hane sayıları da göz önünde tutulduğunda çiftliklerin toplam temettuâtları ne kadardı? Aşağıda verilen tablo bu hususta bilgiler vermektedir.

Tablo-13 Tire Kazası Çiftliklerinin Temettuât Miktarı ve Hane Başına Düşen Ortalama Miktar

Çiftlik Adı	Hane Sayısı	Vergi-yi Mahsûsa Miktarı (Kuruş)	Hane Başına Düşen Miktar Kuruş	Çiftlik Adı	Hane Sayısı	Vergi-yi Mahsûsa Miktarı Kuruş	Hane Başına Düşen Miktar Kuruş
Akça Meşhed	13	11670	897	Mandırılık	7	3720	531
Akça Şehir	20	13240	662	Rahmanlar	8	4500	562
Alacalı	13	9510	731	Subaşı	21	20630	982
Darmara	40	31930	798	Tulum	18	17280	960
Göllüce	37	42030	1135	Urfaloğlu	25	39183	1567
Kara Yunuslu	8	6858	857	Yeni Çiftlik	20	15120	756
Toplam Hane: 230		Toplam Vergi-yi Mahsûsa: 215.671 Kuruş					

Çiftliklerin toplam temettuâtı 215.671 kuruş olup bu rakam hane sayısına bölüldüğünde ortalama 937 kuruşluk temettuât elde edilmektedir. Çiftliklerden sekiz tanesi bu ortlamanın altında bir temettuâta sahiptir. En yüksek temettuât ortalaması 1567 kuruşla Urfaloğlu çiftliğine aittir, çünkü 2500 kuruşun üstünde temettuâtı olan on kişiden altısı Urfaloğlu çiftliğinde oturmaktadır. Bu altı kişinin 22058 kuruşluk temettuâtı bu çiftliğin toplam temettuâtının %56'sını oluşturmaktadır. Çiftliklerde yaşayan ve 2300 kuruş üzerinde temettuâtı bulunan 15 kişinin toplam temettuâtları 54109 kuruş olup bu rakam toplam 215671 kuruşluk çiftlikler toplam

⁴⁷ BOA. ML. VRD. TMT, Def. No. 2724, s. 2

temettuâtının %25'ine tekabül etmektedir. Bu rakamlar zenginliğin belli bir oranda bazı kişilerin elinde olduğunu geri kalan %75'lik temettuâtın diğer çiftlik sakinlerine ait olduğunu göstermektedir. Geçen yıla ait 61450 kuruşluk vergi-yi mahsusanın 1260 yılına ait 215671 kuruşluk çiftlikler toplam temettuâtının üçte birine yakın olduğu görülmektedir.

6. Çiftliklerde Yaşayanların Kullandıkları İsim, Lakap ve Unvanlar

Şahısların sahip olduğu isim, unvan ve lakaplar o yerin dini, kültürel ve sosyolojik yapısı hakkında bilgi vermektedir. İnsanların çocuklarına verdikleri isimler bir yönü ile onların kişiliklerinin ve kültürlerinin bir yansımasıdır. Çocuklara verilen isimler o ailenin dünya görüşünün yansıması olabilmektedir.⁴⁸ Temettuât defterlerinde mükellefler lakapları, unvanları ve baba adları ile birlikte yazılmıştır. Çiftliklerde baba adları da dâhil olmak üzere kullanılan erkek isimleri ve kullanım sıklıkları şu şu şekildedir: Mehmed (86)⁴⁹, Hüseyin (51), Ali (44), Mustafa (41), Hasan (31), Ahmed (27), Halil (27), İbrahim (24), Osman (21), Abdullah (20), Süleyman (16), İsmail (15), Ömer (7), Himmet (6), Ebubekir (6), Yusuf (5), Mustafa Ali (3), Veli (3), Abdi (3), Mahmud (2), Mehmed Ali (2), Memiş (2), Mestan (2), Musa (2), Salih (2), Yunus (2), Mercan (2), Abdülaziz (1), Abdülbâki (1), Abdülkerim (1), Âlim (1), Bekir (1), Emir Ali (1), Hamza (1), Numan (1), Receb (1) ve Said (1)

Çiftliklerde erkeklere ad olmuş 37 isim geçmektedir. Yukarıda da görüldüğü gibi bu isimlerden bazısı hayli fazla sayıda kullanılmıştır. Defterlerde 432 defa zikri geçen erkek isimlerinden %19,9'u Mehmed'e, %11,8'i Hüseyin'e, %10,1'i Ali'ye, %9,4'ü Mustafa'ya, %7,1'i Hasan'a, %6,2'si Ahmed'e aittir. Hazret-i Muhammed'in, damadının ve torunlarının adı olan Mehmed, Mahmud, Ahmed, Mustafa, Ali, Hasan ve Hüseyin ismi 288 kez yazılmış olup bunların defterde zikredilen isimler içindeki oranı %66,6'dır. Bunların dışındaki adlar ise daha az sıklıkta kullanılmakta olup bunlar Kur'ân-ı Kerim'de zikri geçen peygamberlere ve dört halifeye aittir. Çiftlik ahali için beş adet kadın vergi mükellefi bulunmakta olup bunlardan ikisinin adı Fatıma, diğerleri Satı, Zeliha ve Hatice'dir.

Toplumda kişileri birbirinden kolayca ayırt etmek için onlara isimleri dışında bir özelliği lakap olarak verilmiştir. Bu lakaplar şahısların daha kolay tanınmasını ve diğerlerinden ayırt edilmesini sağlamıştır. Çiftlik ahali için beden rengini, mesleğini, bedeni

⁴⁸ Kurt, s. 223, 223-290.

⁴⁹ Parantez içindeki rakam bu isme kaç kez tesadüf edildiğini göstermektedir.

arızasını, vücudunun şeklini, hastalığını, geldiği yerin adını, milliyetini, huy ve karakterini, bir hayvan adını lakap olarak aldıkları görülmektedir. Bazı lakaplar defterlerde birkaç kez kullanılmıştır. Aynı lakabı kullanan bu kişilerin birbirleri ile akraba olmaları kuvvetle muhtemeldir. Aşağıda kullanım sıklığına göre defterlerde zikredilen lakaplara yer verilmiştir.

Bir kere tesadüf edilen lakaplar: Abdioğlu, Abdullahoğlu, Adalioğlu, Akbıyık, Arabimam, Arablioğlu, Arslanoğlu, Atmacı, Bacak, Bağbozanoğlu, Bakırcı, Bayındırlioğlu, Bekiroğlu, Bergoslu, Boduroğlu, Cingânioğlu, Çakalcıoğlu, Çakır, Çallı, Çandircioğlu, Çayıroğlu, Çıldıroğlu, Çıplakoğlu, Çolak, Dağlioğlu, Delilbaşı, Delioğlu, Derebaşı, Donsuzoğlu, Dönme, Duralioğlu, Emir, Emiroğlu, Eşrefoğlu, Erzurumî, Garib, Genç, Giridli, Göger, Güzelceoğlu, Hacıhüseyinoğlu, Hacıoğlu, Helvacıoğlu, İdrisoğlu, İmamoğlu, İnceoğlu, İzmirli, Kanlı, Karahüseyinoğlu, Katırcı, Karaismailoğlu, Karaköse, Keloğlanoğlu, Keloğlu, Kethüda, Kethüdâoğlu, Kıbrıslı, Kızıl, Kocaabdi, Kocabaş, Kocabeğ, Köleoğlu, Köseoğlu, Kulaksızoğlu, Kurşanlı, Kürdoğlu, Maanoğlu, Meşhedoğlu, Muğlalı, Münâvebetoğlu, Pankuduzoğlu, Pehlivan, Pullu, Rasilioğlu, Receboğlu, Sakızlı, Sandıklı, Sepetçi, Serhoş, Şevkioğlu, Sığırtmaçoğlu, Sidikli, Telliioğlu, Tomrukagaçlı, Toplaoğlu, Topkara, Uncu, Uzun, Tekelioğlu, Trabzonlu, Tunuslu, Yörük, Yörükoğlu, Yüreğizoğlu, Zebûn.

İki kere tesadüf edilen lakaplar: Adalı, Ayı, Bargircioğlu, Dağlı, Dayıoğlu, Hacıömeroğlu, İzmirlioğlu, Karabacakoğlu, Kavas, Kırlioğlu, Kocaaraboğlu, Kocaabdioğlu, Kocaadımioğlu, Kocabıykoğlu, Kocayusufoğlu, Kör, Kurumazoğlu, Küçük, Narcıoğlu, Sarban, Sarbanoğlu, Solakoğlu, Yanık Kethüdâ, Ebubekiroğlu, Memişoğlu.

Üç defa tesadüf edilen lakaplar: Eskicioğlu, Küçükoğlu, Rençberoğlu, Sarı, Yörükoğlu.

Dört kere tesadüf edilen lakaplar: Deli, Kırılı, Koca.

Altı defa tesadüf edilen lakaplar: Arab, Tireli.

Yedi kere tesadüf edilen lakaplar: Zenci, Kara.

Kullanılan lakaplar içerisinde Adalioğlu, Bayındırlioğlu, Bergoslu, Derebaşı, Erzurumî, Giridli, İzmirli, Kıbrıslı, Kurşanlı, Muğlalı, Sakızlı, Trabzonlu, Tunuslu, Adalı, Tireli ve İzmirli gibi lakapların bulunması bu kişilerin veya atalarının buralardan gelmiş olabileceğini akla getirmektedir. Çiftliklerde ikamet edenler arasında zenci lakabını kullanan kişilerin bulunması buralarda köle emeğinden istifade edildiğine işaret olabilir. Lakaplardan hareketle çiftliklerde Ege adalarından gelen bazı kişilerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Lakaplar içinde Araba da sıkça rastlanmaktadır. Bu kişiler gerçekten Arap mıdır yoksa onlara benzedikleri için mi bu lakap verilmiştir bunu bilemiyoruz.

Bu isim ve lakaplar yanında çiftliklerde yaşayan kişilerin sosyal statülerini gösteren bazı ifadeler rastlanmıştır. Statü belirten bu ifadelerden Hacı'ya 16, Seyyid'e 7, Molla'ya 4, İmam'a 2, Kethüdaya 2, Efendi'ye, Beşe'ye, Hatib'e ve Ağaya birer defa tesadüf edilmiştir.

Sonuç

Çift ve çiftlik tabirleri Osmanlı klasik döneminde çiftçi ailesinin zirai faaliyet yaptığı bir zirai üniteyi ifade ederken, merkezi otoritenin zayıflaması, tımar siteminin bozulması ve daha başka bazı nedenlerle ilk dönemlerdeki yapısından farklı olarak daha büyük tarımsal alanları ifade etmeye başlamıştır. İncelediğimiz dönemde Anadolu'da ve Balkanlar'da içinde konakların, ortakçı veya ücretli çalışanların bulunduğu üstü kiremitli ve sazlı evlerin, ambarların ve kulelerin bulunduğu bazı çiftlikler ortaya çıkmıştır. Yine bu çiftliklerin bazısında oturanlar sayıca o kadar artmıştır ki buralar çiftlik olarak değil çiftlik köyler olarak zikredilmeye başlanmıştır.⁵⁰ Temettuat defterlerinde Tire kazasına bağlı çiftliklerin de bu şekilde çiftlik köyler şeklinde zikredildiği görülmektedir. Bunlar içerisinde hane sayısı kırka ulaşan çiftlikler bulunmaktadır. Bunlardan büyük kısmı idari bir ünite olarak görülüp buralara muhtar ataması yapılmıştır. Yine berathlı olup olmadıkları belirsiz de olsa çiftlik köylerde görev yapan imamlar bulunmaktadır. Çiftliklerde yoğun olarak tarım ve hayvancılık yapılmaktadır. Çiftlik ahhalilerinin %85'i kiralık arazilerde tarımsal faaliyet yapmaktadır. Defterlerde, Kara Yunuslu dışındaki çiftliklerde ortaklık yoluyla ziraat yapıldığına dair kayıt mevcut değildir. Mükelleflerin başka yerleşim yerlerinde arazileri bulunmamaktadır. Sadece bir mükellefin Sığla sancağında zeytin ağaçları mevcuttur. Mükelleflerin %35'i emek gücü ile tarımsal faaliyete katılmaktadır. Çiftliklerde yaşayan 49 kişinin hiçbir şeyi olmayıp mesleklerinden, daha çok da ırgat olarak çalışmaktan dolayı bir gelirleri bulunmaktadır. Bunlar çiftlik ahali içinde %21'lik bir oran teşkil etmektedir. Çiftlik ahali arasında ırgat ve âdi hizmetkâr olarak çalışan yedi adet zenci asıllı kimse bulunmaktadır.⁵¹ Yetiştirilen ürünler arasında buğday, arpa, darı, çavdar, pamuk, bürülce, susam, kendir, zeytin, üzüm ve zeytin yer almaktadır. XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ticari değere sahip olup ihraç edilen ürünlerden kökboya, meyankökü, afyon, palamut ve incir gibi ürünler çiftliklerde yetiştirilmemektedir. Pamuk öşrüne dair çok az kaydın bulunması bu ürünün yaygın olarak üretilmediğini

⁵⁰ Tiredekiler dışında Manisa'da bulunan bir çiftlik köy için bkz. Berber, ss. 233-268

⁵¹ Sadece Tire'de değil Batı Anadolu'daki bazı kaza ve kasabalarda da zenci asıllı kişilerin yaşadıkları yerler bulunmakta idi. Bkz. Özgün, ss. 319-331.

göstermektedir. Anadolu'daki bazı çiftliklerde büyükbaş hayvan yanında küçükbaş hayvan yetiştirildiği görülmekte⁵² ise de Tire kazasındaki çiftliklerde sadece büyükbaş hayvan bulunmaktadır. Büyükbaş hayvanlar arasında karasığır, camus, manda cinsi hayvanlar yanında at, deve, merkep ve kısarak bulunmaktadır. Elinde fazlaca kısarak ve deve bulunan kişiler bunları yük taşımada kullandıkları gibi harman döğmede kullanılmaktalar ve bundan kazanç sağlamaktadırlar. Temettuat kayıtları içinde kısarakların harman dövülmesinde kullanılması sonucunda elde edilmiş kazançlara dair pek çok kayıt bulunmaktadır. Birisi hariç kazadaki çiftliklerin kimlere ait olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır. Az da olsa çiftliklerde (%15) kendi arazisinde ziraat yapan kişiler bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

BOA. ML. VRD. TMT. d. No: 2662, 2666, 2683, 2690, 2694, 2701, 2724, 2725, 2728, 2739, 2740, 2747

ARMAĞAN, A. Munis (2009), *Ege Tarihi Coğrafyası*, Özden Ofset, İzmir.

BAŞARAN, Mehmet (1997), *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tire Kazası*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.

BERBER, Ferhat (2013), "Temettuat Kayıtlarına Göre Manisa Koldere Çiftliği/Köyünün Sosyo-Ekonomik Durumu (1844-45)" Gazi Akademik Bakış, C. 7, S. 13, ss. 233-268

İNALCIK, Halil (1993), "Çiftlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, ss.313-314.

İNALCIK, Halil (2010), "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, (Ed.) Çağlar Keyder, Faruk Tabak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, ss. 15-34.

NAGATA, Yuzo (1997), *Tarihte Ayanlar Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

ÖZGÜN, Cihan (2012), "Batı Anadolu'da Tarımsal İşgücü ve Ücretler (1844-1914)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S. 22, ss. 319-331.

PAKALIN, M. Zeki (1993), *Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü I*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul.

PULAHA, Selami (1994), "16. Yüzyılda Dirlik Sahiplerinin Çiftliklerinin Kurulmasıyla İlgili Arnavut Örneği", *X. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 22-26 Eylül 1986, Kongreye Sunulan Bidiriler, Cilt, V*, Ankara, 1994, ss. 2549-2558

⁵² Berber, s. 233-268

PAMUK, Şevket (1994), *Pamuk, Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme ((1820-1913)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.

SEZER, Hamiyet (1998), "Tepedelenli Ali Paşa'nın Çiftlikleri Üzerine bir Araştırma", *Bellekten*, C. LXII, S. 233, ss. 75-105.

SÜRGEVİL, Sabri (2010), "19. Yüzyıl Aydın Vilayetinde Çiftlikler", *XV. Türk Tarih Kongresi, Ankara: 11-15 Eylül 2006, Kongreye Sunulan Bildiriler, 4. Cilt-3. Kısım Osmanlı Tarihi-C*, Ankara 2010, ss. 755-1762.

ŞAŞMAZ, Musa (2014), *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)*, C. VIII, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

VEİNSTEİN, Gilles (2010), "Çiftlik Tartışması Üzerine", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, (Ed.) Çağlar Keyder, Faruk Tabak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, ss. 35-56.

166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 27, Ankara, 1995.

Salname-i Vilayet-i Aydın, 1307, 13. Def'a Vilayet Matbaası.